

'לא יכנס אדם להורבה, דשכיחים מזיקים (ברכות ג. וע"ש בגמרא עוד שני טעמים, ע"ש הנפ"מ ביניהם). ועיין בבבא קמא כא. וברש"י. כי בית הוא מקום שמחזיק בו איזה דבר, וכאשר חרב מאין יושב מבני אדם ולא מחפציו [וכדאיתא בב"ק שם דגם במחזיק בו תיבני וציבי סגי], אם כן הוא מקום הפכי ומזיק לישוב בני אדם. ולפיכך אמרו בבבא קמא דמקלקל גם כן הבנין, שהבנין מצרכי בני אדם, ומאחר שזה היפוך הישוב, הוא גם כן הפכי ומזיק לבנין, שהוא מכלל הישוב' (צדקת הצדיק לה).

דף כב

'אשו משום חציו... משום ממונו... תא שמע המדליק את הגדיש והיה גדי כפות לו ועבד סמוך לו...'. כתב הנמוקי-יוסף: אם תקשה, לדעת האומר 'אשו משום חציו', כיצד מותר להדליק את הנרות בערב שבת עם חשכה והדלקתם הולכת ונגמרת בשבת, והרי זה כאילו הבעיר בעצמו בשבת? – לא קשה, שהרי חיובו משום חציו, וכזורק החץ שבשעה שיצא מתחת ידו באותה שעה נעשה הכל ואינו כעושה מעשה מכאן ולהבא. וכן לענין ניוזקין – מחייבים אותו על מעשה זריקת החץ. ואם ימות לאחר שיצא החץ מידו, טרם פגע – משתלם הניזק מיורשיו, מאחריות נכסים של המזיק. משום כך המדליק נר בערב שבת נידון כאילו נגמר הכל כבר בערב שבת.

וכבר עמדו האחרונים ז"ל על שאלתו של הנמוקי-יוסף, הלא מקום יש לחלק בין איסור שבת לחיובי תשלומי ממון, שאף אם נניח שנחשב הדבר כמעשיו בכל שעה ושעה שדולק [וכמו שמצדד באחיעזר בשיטת הרשב"א]. לא מצינו שייחשב חילול שבת על כח שבא ממעשה גופו שעשה קודם השבת. וגם טעם יש בדבר, דכתיב למען ינוח – והרי נח. (עפ"י בית מאיר אה"ע ה; שו"ת חת"ס או"ח פד וח"ו כד. ע' בשו"ת מחנה חיים מהדו"ג או"ח ג; אגרות משה או"ח ח"ד ס; קהלות יעקב ב"ק כא, א שבת נה; מנחת שלמה. וע"ע בשו"ת אבני נזר או"ח מה תקב; קה"י הוספות לב"ק ג, ובמפרשים על אתר).

ומה שכתב הנמו"י שאם ירה חץ ומת שנשתעבדו נכסיו – בשיעורי ר' שמואל (קדושין. תשנ"ג עמ' קכב רז) פירש דבריו שאף כי חיוב התשלומין לא חל עדיין, שעבוד הנכסים אינו תלוי בחיובו בפועל, אלא במעשה המ"י ב. ע"ש שבאר בזה כמה דברים. וע"ע בזה בקהלות יעקב סוסי"א כא.

עוד על דברי הנמו"י – ע' בקצוה"ח שצ, א.

(ע"ב) מבואר בגמרא שלדעת האומר 'אשו משום חציו', אם כתוצאה משריפתו מת עבד כפות – נפטר מתשלומי הממון, משום 'קם ליה בדרבה מיניה'. ולדעת האומר 'משום ממונו' אינו נפטר משום קלב"מ אלא במצית בגופו של עבד.

והקשה הרשב"א, הלא חיוב המיתה וחיוב הממון אינם באים באותו זמן, ומדוע ייפטר מתשלומין? וצדד הרשב"א לומר שפטור התשלומין אינו נובע מחיוב מיתה של רציחה, אלא משום שמשעת הצתת האש הרי דינו כרודף אחר חברו להורגו, שהואיל וכל אדם מצווה להרגו כדי להציל את הנרדף, הרי הוא פטור מחיובי ממון (כמו שאמרו בסנהדרין עד). והוסיף שלריש לקיש שמדובר בשהצית בגופו של עבד, צריך לומר שהגדיש נשרף לפני שהעבד מת, שהרי אם כבר מת העבד שוב אינו בכלל 'רודף' ולא נפטר מתשלומי הגדיש.

כפירוש זה מוכח לכאורה מדברי הר"ן בסנהדרין (עז: וע"ש בתוס'). וע' בחדושי הגר"ח על הש"ס ב"ב) שמבואר מדבריו לחלק בין חיוב ניוזקין לחיוב מיתה של רוצח, שבוה, אינו חייב מיתה אלא במעשה ישיר, שנהרג מכוח ממש. והרי לכאורה מבואר בסוגיתנו שמתחייב מיתה לדעת ר' יוחנן? אלא צ"ל שיפרש כהרשב"א שהנידון כאן הוא רק משום דין 'רודף'. וע"ע אגלי טל 'שותן' סק"ו.

ובספר אור שמח (הל' רוצח א, ח) תמה על כך: לפי זה, גם אם אשו משום ממונו מדוע לא ייפטר מממון, הלא מסתבר שדין 'רודף' שייך בכל צורה שבא להרוג את חברו, בין אם בגופו ובכחו, בין על ידי ממונו, לעולם מצווים אנו להציל את הנרדף בחייו של זה, ואם כן, מהי קושית הגמרא לריש לקיש, ומדוע הוצרכו להעמיד לשיטתו שהצית בגופו של עבד, הלא דין 'רודף' לוי? ואכן נשאר שם ב'צריך עיון' בדברי הרשב"א. וכתב לפרש שאין כאן דין 'רודף', לפי שניתן להציל את העבד, להתירו מקשריו, ואעפ"כ, כל שלבסוף העבד מת, הרי הוא מחוייב מיתה מעת הצתתו את האור, הגם שהיה יכול להתיר את קשריו. ולכאורה יש לבאר דברי הרשב"א באופן זה: אמנם בעת פעולתו הראשונה, שהצית את האש, דין 'רודף' היה לו, וכל אדם היה

יכול להורגו, אך לאחר שכבר הדליק, הגם שהאש מתפשטת והולכת לכיוון העבד, שוב אי אפשר לכל אדם להורגו שהרי אין במיתתו הצלה לעבד. ואם כן מקשה הגמרא, בשלמא לר' יוחנן הסובר 'משום חציו', חיוב התשלומין חל בשעת הדלקתו [וכדברי הנמו"י הג"ל שלר' יוחנן, במעשה הראשון נגמר כל חיובו] ובאותה שעה הרי היה 'רודף' ונפטר מכל חיובי הממון, אלא לריש לקיש, גם אם על אותה שעה שהצית היה פטור מממון, הלא יש לחייבו בכל שעה ושעה שהאש שורפת, ועל אותה שעה שוב אינו רודף. ותרצו שהצית בגופו של עבד, פירוש שבזמן שריפת הגדיש היה מצית בעבד, שעל אותה שעה נפטר משום 'קלב"מ'. [אלא שלשון הרשב"א 'דנשרף הגדיש קודם שמת העבד' משמע לכאורה אף לאחר שגמר מעשהו, וזה צ"ע הלא עתה כבר אינו רודף. וצ"ל דמיידי באופן שיכול למנוע את מותו והוא מונע, דשפיר הוי רודף].

ויתיישב לפי זה מה ששאלו להלן 'וכי מאחר דמאן דאית ליה משום חציו אית ליה נמי משום ממונו מאי ביניהו' ותרצו לחייבו בד' דברים, ומדוע לא תרצו בפשטות דאיכא ביניהו דין קם ליה בדבריה מיניה שעסקנו בזה עתה [ובשלמא כלב שנטל חררה, או גמל הטעון פשתן, לא אמרו, כי מלשון ר' יוחנן משמע 'אשו' ולא אש דבהמתו, אבל נפ"מ של הריגה קשה. וע"ש ברש"י ותוס']. אך לפי האמור ניהא, שלמסקנא שלר"י חייב משום ממונו, שוב אין קלב"מ גם לשיטתו, כי הרי גם אם פטרנוהו על זמן הדלקתו, הלא מתחייב גם על זמן שריפת הגדיש, כשורו המזיק. ודוק בלשון הרשב"א שם, שגם הוא הקשה כשאר הראשונים אלא שהשמיט נפ"מ דמיתה, ע"ש. כי לשיטתו אכן אין נפקותא למסקנא בין ר"י לר"ל בענין זה. שו"ר שעיקרי הדברים נמצאים באחיעזר ח"א יט, ב ואילך. והאריך והרחיב רבות בענין זה.

עוד על עניני 'אשו משום חציו' וכחו' בניזוקין, ברציחה ובאיסורי שבת ע"ע: חדושי הגר"ח על הרמב"ם שכנים יא, א; חדושי הגרי"ז; חלקת יואב חו"מ ז; חזון איש ב"ק ב; משנת ראשונים ח"ג בבירורי הלכות ה; בית ישי עח. ועל שיטת הרמב"ם בפטור 'טמון' למאן דאמר אשו משום חציו – ע' דבר נחמד בשו"ת מנחת יצחק ח"ד סוס"י כו.

דף כג

'זליחייב נמי בעל גחלת?' – שהולכת הכלב הרי היא כרוח מצויה, כי כן דרכו ליטול חררה, והיה לו לבעל הגחלת לשמור גחלתו ממנו (שיטה מקובצת, מהרא"ש). הקשה שם, מדוע הוצרך רש"י לומר דלכו"ע חייב משום ממונו. ולכאורה נראה שלדעת רש"י אין שייך לחייב משום חציו אלא ברוח מצויה ממש ולא בבע"ח, שבוה אין הנזק מתייחס לאדם שהדליק את האש אלא לבע"ח ששרף, כשאר בע"ח שלא שמר שאין נזקם מיוחס לאדם. ולכן אילו לא סבר 'משום ממונו', היה פטור כשכלב שאינו שלו הויק באשו.

'זאת אומרת, סתם דלתות חתורות הן אצל כלב' – מפני שהכלב רעב ודרכו לחתר ולחפש אחר מאכלו. הלכך שמירתו אינה אלא בקשירה (ראב"ד).

הקשו הראשונים: אם סתם דלתות חתורות, חוזרת השאלה הראשונה למקומה שיתחייב גם בעל הגחלת? ותרצו בתוספות: כיון ששמר על גחלתו 'כדנטרי אינשי' (= כדרך שמירה רגילה שנוהגים האנשים) – לא הטריחוהו חכמים יותר ופטור.

יש להוכיח שסברא זו שנויה במחלוקת הראשונים (ע' תוס' ב"מ צג: ד"ה איבעי, ובשטמ"ק ובנמו"י שם), ויש סוברים שכל שמירה שאינה מספקת דיה, אף שכך דרכם של בני אדם – אינה סיבה לפטור את המזיק. ואכן הראב"ד (וע' נמו"י בשם הרמ"ה) הסביר באופן אחר: יש לחלק בין אש לשן-ורגל; באש הקילה התורה בשמירתה יותר מבשן ורגל, שאינו חייב אלא כשקורא אני בו 'המבעיר את הבערה'. ולכן בעל הגחלת פטור הגם שסתם דלתות חתורות אצל כלב, ובעל הכלב חייב מדין 'שן'.

בטעמו של דבר יש לבאר, לפי שאש במקומה איננה בגדר 'מזיק' כלל, בניגוד לשור. וכיון שחתירת דלתות ע"י הכלב אינה מצויה כל כך (כ'רוח מצויה') אלא שעלול לקרות כן לעתים, לא חייבה תורה באופן כזה אלא אם כבר חל שם 'מזיק' על הממון (חדושי הגרנ"ט קכב. ע"ש שביסס יסוד זה. על עיקר סברה זו שצריכים חלות שם 'מזיק' בחיוב נזקי ממון – ע"ע ברכת שמואל ו; בית ישי עה; אילת השחר, ועוד).

ולא תירוצי הראשונים, היה מקום לומר שאמנם שכיח הדבר שהכלב יחתור אך לא שכיח שיתחור ויכנס וגם יטול חררה וידליק בה. ולכן בעל החררה אין לו לחוש לצרוף המקרים הללו, אבל בעל הכלב פושע מצד עצם החתירה והכניסה לחצר. ונראה שהראשונים נמנעו מלומר כן, כי אז גם בעל הכלב היה פטור על הגדיש, שלגביו הוא אונס הגם שתחילתו בפשיעה לגבי החררה.

'תפשוט דפי פרה כחצר הניזוק דמי... דאיבעיא להו: פי פרה כחצר הניזוק דמי או כחצר המזיק דמי? – ואי אמרת כחצר המזיק דמי, שן דחייב רחמנא היכי משכחת לה? אמר רב מרי בריה דרב כהנא כגון שנתחככה בכותל להנאתה...'. ע' בתוספות ובראב"ד ורשב"א – שתי שיטות בבאור הסוגיא. וע"ע

הרבים אין בידו לחייב את המזיק, או כיון שסוף סוף הפירות ברשותו והבהמה אוכלתם בכוונה חייב.
 ב. פסק הרא"ש – שלא כדעת כמה גדולים – לפטור, שהרי אפילו במחזורת הלכה כשמואל שפטר, כל שכן במקצה מקום לרשות הרבים. וריא"ז פסק לחייב.

דפים כא – כב

מד. מה הדין בנוקים דלהלן?

א. הכלב והגדי שקפצו מראש הגג ושברו את הכלים.

ב. נפלו מראש הגג ושברו.

ג. דלגו ושברו.

א. שנינו, הכלב והגדי שקפצו מראש הגג ושברו את הכלים – משלם נזק שלם, מפני שהם מועדים (ותולדת רגל היא. רש"י ועוד).

קפצו מגג גבוה, כל שהיא קפיצה חריגה מגדרו של עולם – הריזה שינוי ויצא מכלל 'רגל' (מאירי).

ב. נפלו – פטור, שהרי זה אונס שלא היה להעלותו בדעתו. כן מדוייק ממשנתנו וכן שנו בברייתא. ולדעת האומר תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב, העמידו זאת בכלים הסמוכים לכותל, שאין לגביהם פשיעה כי בקפיצה אינם נוחתים עליהם.

א. קיימא לן תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב. הלכך אם היה כלי ארוך שמקצתו סמוך לכותל ומקצתו מרוחק, ונפלו ושברוהו – חייב, שהרי פושע הוא לאותו כלי לענין קפיצה (רא"ש ועוד). וכן אם היה הכותל רעוע, מבואר בגמרא שהואיל ותחילתו בפשיעה לענין אריחים הנופלים, חייב גם על נפילת הכלב והגדי (נמו"י).

ב. נראה שנפילת בהמה על ידי שעשתה מעשה מכון, כגון שדחפה כותל ונפלה עמו – הרי זו תולדת 'קרן' ויש בה תמות ומועדות (ע' להלן מד: גבי הפלת כותל, דקאויל מיניה מיניה ובנמו"י).

פעמים שחייב אף בנפילה; בכותל צר (שהמעקה צר ודחוק, או כותל משופע), שיש לו להעלות על הדעת שמא יפלו ממנו (רב זביד בשם רבא).

א. אין אומרים 'תחילתו בפשיעה וסופו באונס' משן ורגל לקרן, לחייב נזק שלם, שהרי אפילו בפשיעה מתחילה ועד סוף פטרה תורה את הקרן מנזק שלם (תוס'. וכע"ז נקטו התוס' כג. ד"ה סתם) שאם בפשיעה היה חייב חצי משום שיש לו שותף בנזק, גם באונס [שאינו לו שותף] אינו חייב יותר מחצי. וכן אין אומרים תחילתו בפשיעה לענין נזק משונה, לחייב כשסופו באונס [וכגון בכלים הסמוכים לכותל, אין אומרים תחילתו בפשיעה על קפיצה בשינוי, בסמוך לכותל, לחייבו על הנפילה] – ששינוי אינו פשיעה גמורה (רמ"ה ורשב"א. הרמ"ה נקט שאם קפצה בסמוך – משלם חצי נזק, ששינוי הוא. והרשב"א כתב שמשלם נזק שלם ואעפ"כ אין זו פשיעה גמורה).

ב. מצינו ששני אנשים השותפים לגרימת הנזק, אחד פושע מתחילה ועד סוף והשני רק תחילתו בפשיעה – הפושע חייב לבדו (עתוס' ל. ד"ה וחייב, לענין המצניע קוצותיו בכותל רעוע).

ג. תנו רבנן, הכלב והגדי שדלגו ממטה למעלה – פטורים. מלמעלה למטה – חייבים. [אדם ותרגול בכל אופן חייבים]. ואם דלגו שלא כדרך, כלב בזקירה (קפיצה בוינוק) וגדי בסריכה (נועץ צפרניו בכותל ויורד מעט מעט ורק אח"כ קופץ) – משלמים חצי נזק, שמשונה הוא. כן הוא לפי גרסתנו. ולגירסת הרי"ף והרמב"ם ורבנו יהונתן, מה שאמרו ממטה למעלה פטורים היינו מנזק שלם ובשינוי הנ"ל [וריא"ז כתב שבכל ענין ממטה למעלה הוי שינוי]. אבל לפי פירוש ר"י ורא"ש, ממטה למעלה פטורים לגמרי, שאין דרכם בכך כלל. ורק בדילוג שלא כדרך [מלמעלה למטה. רא"ש] אמרו שמשלם חצי נזק.

דפים כב – כג

מה. חיוב אדם על אשו, משום 'חציו' או משום 'ממונו' הוא? מהן הנפקות המבוארות בסוגיא?

רבי יוחנן אמר: אשו משום חציו. וריש לקיש אמר: אשו משום ממונו [שהרי הולכת ממילא שלא כחץ ההולך מכוחו]. אמר רבא: קרא ומתניתא מסייעים לרבי יוחנן: **כי תצא אש – מעצמה – ישלם המבעיר את הבערה.** ותניא: פתח הכתוב בנזקי ממונו, וסיים בנזקי גופו, לומר לך אשו משום חציו. רש"י נקט שאין לחייב על אש משום ממונו אלא כשהאש שלו (וכן משמע מדברי ר"ח (רשב"א ומאירי). וכ"כ רבנו יהונתן). והתוס' חולקים וסוברים שבכל אופן חייב. וכן נקט הרא"ש. נפקא מינה בין רבי יוחנן לריש לקיש: כשהזוק אדם, האם חייב המזיק בארבעה דברים כדין אדם המזיק; נזק צער ריפוי ושבתי, אם לאו.

לדעת רש"י ועוד ראשונים, אין חייבים על חבלת האש בתשלומי בושת משום שאינו מתכוין. ויש מחייבים (עפ"י רמב"ם יד, טו; תשו"ע תיח, יז ובסמ"ע. וכ"ה בירושלמי). במהלך הסוגיא מבוארות נפקות נוספות: כלב שנטל חררה והדליק גדיש; למ"ד משום חציו חייב חציו נזק על כל הגדיש כדין 'צרורות', שהרי 'חציו' הכלב הם. ולמ"ד משום ממונו פטור [מלבד על מקום הגחלת. בהנחה – משלם נזק שלם. ובזריקה – חצי נזק], שהרי אין הגחלת שלו ולא מוטל עליו לשמרה. לדעת הרי"א (וכן נראה בתורי"ד), כאשר הולך הכלב את החררה והדליק גדיש – בעל החררה פטור אעפ"י שפשע בשמירתה.

כיוצא בדבר, גמל הטעון פשתן שנכנס פשתנו לחנות ונדלק בנרו של חנוני והדליק את הבירה; למ"ד משום חציו – חייב [נזק שלם על מקום הלהבה הראשונה. וחצי נזק על שאר הבירה – משום צרורות. ראב"ד], ולמ"ד משום ממונו – אינו חייב אלא במסכסכת הבירה כולה. [ואעפ"כ אם היה הנר בחוף שלא כדין – בעל הגמל פטור, באופן שסיכסכה בעמידה ולא היה יכול להרחיקה כגון שעמדה להטיל מימיה. ואולם אם היה יכול להרחיק – חייב (עם בעל הנר. תוס' ורשב"א ומאירי. ובתו"ח נטה מדבריהם ופירש דלמ"ד תחילתו בפשיעה וסופו באונס פטור – אין חייב בעל הנר)].

וכן נפקא מינה לענין 'קם ליה בדרבה מיניה', כגון שהדליק גדיש חברו והיה שם עבד כפות; לרבי יוחנן פטור מתשלומי ממונו הואיל ונתחייב מיתה על העבד, שהרי הרגו ב'חציו'. ולריש לקיש חייב ממונו כי אינו חייב מיתה, מלבד אם הצית בגופו של עבד.

א. מבואר ברא"ש ובשאר ראשונים, שיש באש חיוב מיתה לרוצח לרבי יוחנן. ואילו בחדושי הר"ן (בסנהדרין עז. וע"ש בתוס') חולק וסובר שרק לענין נזקין אמרו לחייב בארבעה דברים, אבל חיוב מיתה בפועל אין אלא על הריגה במעשה בידים או בכח ראשון (ויש לבאר לפי דעה זו דברי רש"י ורש"ל להלן מג:).